

Rozpad předmoderních struktur: haskala a chasidismus

I. Retrospektiva – co charakterizuje raně novověkou židovskou společnost (podle D. Rudermana):

- MOBILITA
- KOHEZE OBCÍ
- INFORMAČNÍ EXPLOZE
- KRIZE RABÍNSKÉ AUTORITY
- SMÍŠENÉ IDENTITY

David Reuveni (1490–1535/41?), *Denik* (ed. Neubauer), s. 173

חטא בזה הפעם ובקש מחילה ממני ומחלתי לו בעד אשתו החסידה: ובא לפני אנוס והיה מדבר בלשון ערב והיה בא מהספינות המלך והמלך שולח אותו בכל שתי שנים פעם אחת אל ארץ השחורים ודבר אלי האנוס ההוא איך הוא הלך אחר איי הים במקום אחד חצי היום והיום הוא שעה אחת במקום ההוא. ועמד שם פעמים רבות וכי שם הר גדול והאש תוקד בהר ההוא יום ולילה וכל ההר עושה אש ועשן אל השמים. ובאי ההוא קרוב אל אותו ההר שלח המלך פורטוגל הזקן את בני האנוסים הקטנים והניחם שם עד היום הזה והם קרובים וסומכים אל משפחה אחת באיי הים שהם אוכלים בני אדם. והאנוס ההוא חכם באיסטרוולוניאו וכל אנשי פורטוגאל חכמים באיסטרוולוניאו ובא לפני

Šelomo Molcho (z. 1532)

והאמנתי לדבריו ויצאתי ממנו ובאתי לביתי ועמרתני עד הלילה ובא אלי הסופר ההוא אשר עשה הברית מילה בהחבא וכי הוא מתחבא מפני המלך בדירת האנוסים ודבר עמי בזה הלילה וכעסתי עמו ואמרתני לו תראה מה גרמת עלינו תלך לך לירושלים ותצא מפני המלך פן ישרוף או יהרוג אותך והלך מפני. וכי זה הסופר בא אלי בתחילה הנעתי לפני המלך ואמר לי איך הוא חלם בלילה איך הוא היה עושה ברית מילה ואמר לי תעשה עמי זה החסד ותעשה אלי הברית או תצוה לשלמה יעשהו אלי וכעסתי עמו ואמרתני לו לא תעשה זה הדבר בזה הזמן פן יהיה לך סכנה וגם לנו אם יודע הדבר הזה יאמרו אלי כי אני עשיתי ויעצתי אותו ואמרתני לו תעמוד על משמרתך לפני המלך עד שהקבה יפתח הפתח והוא יודע מחשבות האדם והשמר לך שלא תעשה הדבר הזה בזה הזמן יען אתה ואני וכל האנוסים נהיה בסכנה גדולה * והלך מפני ועשה² בינו לבינו זה הפועל מברית והוא סופר ומכובד לפני המלך וידע המלך מפורטוגאל וכל שריו וכל האנוסים והנוצרים והם יודעים כי הוא עשה³ ברית מילה וברח והלך לו הסופר ההוא והמלך והשרים וכל עבדיו אמרו איך

Josl z Rosheimu (z. 1554), *Kronika* (přel. Fraenkel-Goldschmidt), s. 323–324

In the year 5292 (1531/32), I was once again obliged to have an audience with the Emperor, may he be exalted, this time at the Regensburg *Reichstag*, in order to stand guard over Israel. And God was with us on this occasion too; He preserved us from the accusations of the princes and nobles²⁴⁹ concerning usury, and gave us a means of livelihood²⁵⁰ among the nations. At that time the man from Italy,²⁵¹ the righteous convert named Rabbi Solomon Molcho, may his soul rest in Eden, came with his alien ideas²⁵² to stir up the Emperor²⁵³ by telling him that he had come to gather all the Jews to wage war against the Turks.²⁵⁴ When I heard about his plans, I wrote him a letter warning him not to provoke the Emperor lest we be consumed²⁵⁵ by the great fire.²⁵⁶ I left Regensburg, so that the Emperor should not say that I had a hand in his strange plans. When he came to the Emperor, he was put into chains and taken to Bologna,²⁵⁷ where he was burnt at the stake for the sanctification of God's Name and the faith of Israel.²⁵⁸ He reformed many sinners.²⁵⁹ His soul is bound up in Eden.

II. Polský chasidismus

Jisrael ben Eliezer – Baal Šem Tov (z. 1760)

- Moshe Rosman – historický Bešt

Dov Ber, Magid z Mezriče (1704–1772), 2. generace

- žák Bešta, nejasné
- první pokus o „dvůr“

Jaakov Josef z Polonoje (1710–1784), 2. generace

- žák Bešta
- *Toldot Jaakov Josef*, 1780 – první tiskem vydaný chasidský spis

Elimelech z Lyžensk, Aharon z Karlinu, Zusja z Hanipole, Menachem Mendel z Vitebsk, Levi Jicchak z Berdičeva, Šmuel Šmelke Horowitz aj. – 3. generace

- Elimelech z Lyžensk formuluje teorii „cadikismu“
- vnik „dynastií“ (viz níže)

Terminologie a vztahy:

- chasid
- cadik
- mitnagdim
- kahal

Hlavní dynastie

- Belz
- Bobov
- Ger
- Chabad Lubavič
- Karlin Stolin
- Černobyl
- Sanz
- Satmar

Chasidé bez cadika

- Braslav – Nachman z Braslavi /Braclaw/ (Moharan, 1772–1810) – nemá nástupce
- Chabad – založil Šneur Zalman z Ljadi (*Tanja*), Menachem Mendel Schneerson (1902–1994) – nemá nástupce

Elimelech z Lyžensk (1717–1787), Noam Elimelech (1788)

וְנָדָר יוצא מעדן להשקות את הגן. דהנה העולמות העליונים נקראים עדן. והצדיק האמתי הגמור המופרש מכל עניני עוה"ז והוא מצוחצה צח בכל גופו ואבריו אזי הצדיק הזה נקרא עדן. מלשון עדנה כמ"ש אחרי בלותי היתה לי עדנ' ופירש"י ז"ל לשון צחצוח בשר.

או יאמר צדיק תמים הי' בדורותיו. **דהצדיק ע"י מעשיו הקדושים שעוש' אין' דבר קדוש' הוא ממשיך את הבורא ב"ה יתעל' לעוה"ז נמצא עושה טובה לדורותיו שמזכה להם ששכינתו י"ת עמהם ע"י הצדיק. וכשהצדיק עולה במדרג' יתירה אזי הוא גורם לקשר ולהמשיך את שמו יתעל' בכל העולמות וזהו איש צדיק תמים הי' בדורותיו. ר"ל שתמימות צדקתו הי' מועיל לדורותיו. וגם זאת הועילה צדקתו את האלקים התהלך נח פ"י גם לעולמות העליונים הי' משפיע להם וזהו את' אלקים פ"י עם אלקים דהיינו עולמות עליונים גם שם הי' מתהלך נח והבן ***

או יאמר נח כו' בדורותיו דהנה הצדיק השלם ההולך תמיד באחדות האמתי הוא משפיע שפע טובה וברכ' לכל ישראל * ולזה מרמזו אות צדיק נכתב כזה **צ** דהיינו נו"ן ויו"ד. וראש עליון של הנו"ן הוא קצר רמזו אל האחדות שהצדיק הולך בו ורגל התחתון הוא רכב רמזו שהצדיק צריך להשפיע להרחיב ולפשט ההשפעה על כל ישראל; ויו"ד הנכתב מאחורי הנו"ן כמו על הכתף רמזו שהוא מקבל השפעה על שכמו מהיו"ד שמשם באה עיקר השפעה. וזהו יודוך הי' כל מעשיך ר"ל כל מעשיך הוא ע"י היודי"ן. וזהו וישכם אברהם בבוקר

ושמעתי באורך אך תפסתי הקיצור. כי כן הוא דרך הצדיק האמיתי שאין לו שום מחשב' והרהור ותאו' אפילו באשתו. ואפילו בעת שמזדקק לאשתו צריך לחשב אז בעולמות העליונים ולא ידע כלל שהוא עם אשתו. וזה הוא האדם ידע את חוה אשתו ר"ל שהי' נותן דעתו וידע שהיא אשתו אז בשעת תשמיש. ולכן ותהר ותלד את קין כדאיתא

או יאמר בדורותיו לכאורה בדורו הי' ראוי לכתוב אעפ"י שנה הי' חי כמה דורות אעפ"כ עיקר בא לאשמעינן כפירש"י ז"ל יש דורשין כו' * ואם הי' נאמר בדורו. הי' ג"כ נשמע הדרש זה * ונ"ל דבא לאשמעינן עוד דבר אחד * דהנה בכל דור ודור יש שורש לתקן מצוה מיוחדת יותר משאר מצות למשל בדור הזה יש שורש לתקן מצות ציצית יותר משאר מצות * וכדומ' בכל דור יש שורש להחזיק במצוה מיוחדת יותר משאר מצות. ובא הכתוב לאשמעינן שהי' נח צדיק תמים בדורותיו ר"ל בכל דור שהיה חי היה מחזיק ומתקן אותה שורש המצו' המיוחדת יותר לאותו הדור וזהו יהללו ד' דורשיו יחי לבבכם לעד * דהנה כשהצדיק עושה מצוה ומקיים אותה בשורשה * מביאה אותה המצוה הזאת לידי חימום והתלהבות הבורע' בו ע"י המצוה הזאת לאמר שירות ותשבחות להשי"ת וזהו יהללו ה' בשירות ותשבחות

III. Haskala

- Začíná již před Mendelssohnem
- Malý okruh intelektuálů
- Periodikum *Ha-measef* (od 1783)
- Kultivace hebrejštiny jako literárního jazyka; estetika, modernizace
- Prosazování znalosti spisovného jazyka většinové společnosti
- Snaha o obhájení požadavku rovnoprávnosti
- Moses Mendelssohn (1729–1786), filosofie, estetika, překlad Bible a organizace Biuru („biuristé“)
- Naphtali Hartwig Wessely (1725–1805) – vzdělávání

- Isaac Euchel (1756–1804), editor časopisu Ha-measef (viz obr. potapěče)
- Isaac Satanow (1733–1805)
- Význam východoevropské haskaly

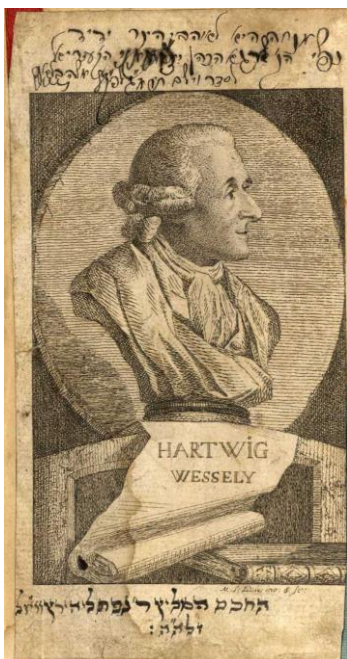
IV. Rozpad předmoderních struktur a ambivalentní charakter emancipačních procesů

- zrušení vnitřního židovského autonomismu
- nevymahatelnost práv
- přetrvání mnoha omezení (např. segregace v Habsburské říši)
- proces zrovnoprávnění se odehrává uprostřed bujících evropských nacionalismů

Ezechiel Landau (1713–1793), proslov k prvním židovským rekrutům v Praze (12. června 1789 zavedena povinnost odvodů židovských rekrutů).

The service to God is of primary importance. Does not the emperor himself pray to God and all his servants and officers standing here with us (at this point he bowed his head in direction to the present officers to honour them [...] and reached out to each of the recruits and gave them bags with *tefilin* and prayer books)? In your free time you should pray, as is the obligation of every other Jew. And if the time is not sufficient, just recite the Shema at its prescribed time. Also, you will be able to keep Shabbat according to the Halakhah. According to what I have heard, you will be given rest from work on that day. You should always make the carriages ready on Friday [...] so that you can celebrate the Shabbat Eve.⁶⁸

68. Gellman, *Ha-Noda bi-Yehudah*, p.127. A little bit further Landau returns to this topic: 'The good emperor [...] said that you will not be forced to eat meat and you will be able to subsist on eggs, butter and cheese'.

V. Judaismus a modernita – výhled

